Людмила Данилюк,
аспірант кафедри професійної освіти
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди».

Liudmyla Danyliuk,
postgraduate of the Department
Professional Education
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii
Skovoroda State Pedagogical University».

E-mail: daniljukljudmila@lenta.ru

ORCID 0000-0002-9165-6288

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті на основі аналізу та узагальнення літературних джерел, педагогічної теорії та практики, визначено засоби формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Зазначено, що основними змістовими компонентами формування художньої культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є декоративно-ужиткове мистецтво, народні художні промисли. Обґрунтовано, що важливою умовою професійної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва є сформованість художньої культури. Визначено, що при дослідженні та оволодінні техніками декоративно-ужиткового мистецтва в майбутніх учителів образотворчого мистецтва формується прагнення пізнавати й берегти матеріальні й духовні здобутки українського народу.

Ключові слова: освіта, майбутні учителі образотворчого мистецтва, професійна компетентність, декоративно-ужиткове мистецтво, професійна діяльність, освітній процес, народні художні промисли.

In the article on the basis of analysis and generalization of literary sources, pedagogical theory and practice, the means of formation the professional competence of future teachers of fine arts are determined. The main basis component of the formation of the art culture of future teachers of fine arts is decorative-usage arts, folk art crafts are noted in it. An important condition for the professional activity of future teachers of fine arts is the formation of art culture, which includes the ability to emotionally perceive of the environment, creatively transform it, culture of work, knowledge of culture people and nations in different periods of development of society, possession of universal values, in particular, the values of creative, which provide of personality of self-realization and self-development in decorative-usage arts and fine arts. The main basis component of the formation of the art culture of future teachers of fine arts is the decorative-usage arts, folk artistic crafts, the cultural and educational mission of which consists, first of all, in the increase of a productive representation of the values of human life, represented in figurative form of art works, the development of art intuition, aesthetic taste, emotional perception of art creativity, the definition of art as a specific spiritual activity in the development of culture of a particular epoch and on this based on the achievement of a high level of their own art skills.

The important condition of professional activities of the future teachers of fine arts is formation of art culture is grounded. In the research and mastery of techniques of decorative-usage art in the future a teacher of fine art form of the desire to learn and protect the Ukrainian people's material and spiritual achievements is determined.

Keywords: education, future teachers of fine arts, professional competence, decorative-usage arts, professional activity, educational process, nation art fields.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси у світі, інтенсифікація міжкультурних зв'язків на засадах діалогу культур і збереження художньо-культурної унікальності та своєрідності кожної нації зумовлюють необхідність розширення культурних практик, залучення молоді до скарбниці національного та світового мистецтва. Саме художня освіта сприяє отриманню освіти, яка об'єднує фізичні, розумові та творчі здібності й дозволяє забезпечити

взаємозв'язок між освітою, культурою та мистецтвом. Нові орієнтири проявляються в різних напрямках: у побудові системи неперервної освіти, реалізації нових підходів при корекції цілей та вдосконаленні змісту освіти, активному використанні нових педагогічних технологій, формуванні у майбутніх учителів образотворчого мистецтва національної свідомості засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Із цих позицій особливо актуальними стають питання формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін, здатних творчо організовувати освітній процес у конкретних соціально-економічних умовах, швидко орієнтуватися в інформаційному просторі, самостійно вдосконалюватися та розвиватися. Тому фахова підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва потребує якісних змін щодо реалізації завдання формування здатності до професійного вдосконалення.

Проблема формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва потреби вивчення декоративно-ужиткового мистецтва в умовах вищої професійної освіти заслуговує особливої уваги. У відродженні й розвитку народних художніх промислів як важливої складової національної культури українського народу провідну роль відіграє професійно-художня освіта – складова цілісної системи професійної освіти, що забезпечує підготовку висококваліфікованих, конкурентоспроможних на ринку праці фахівців декоративно-ужиткового профілю. Тому, на мистецьких факультетах ЗВО, домінантою освітнього процесу поступово стає підготовка компетентного вчителя образотворчого мистецтва, спроможного усвідомлювати та реалізовувати фахові знання в загальному соціокультурному контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтуванням теоретичних, дидактико-методичних і практичних аспектів підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва займалися багатьох учених у галузі мистецької освіти, теорії і методики образотворчого мистецтва (Г. Беда, Т. Безгодова, Л. Бичкова, Л. Івахнова, Є. Ігнат'єв, Т. Колеснікова, Л. Масол, Н. Миропольська, М. Резніченко, М. Ростовцев, О. Рудницька, В. Щербаков).

До проблем відродження різних видів декоративно-ужиткового мистецтва зверталися в своїх працях мистецтвознавці і педагоги Є. Антонович, Л. Баженова, П. Білецький, Г. Васянович, О. Гончаренко, І. Глінська, О. Данченко, Ю. Лашук, О. Найдєн, Н. Нічкало, М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольська, Т. Придатко, О. Рудницька, Т. Саєнко, М. Станкевич, М. Стельмахович, О. Соломченко, Т. Носаченко, Г. Цибульова, П. Черниш, В. Щербаківський.

Фахова підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва потребує якісних змін щодо реалізації завдання формування здатності до професійного вдосконалення. Критерієм професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва на сьогоднішній день виступає їх професійна компетентність, про що зазначають у своїх роботах Н. Бібік, В. Болотов, Г. Васянович, І. Доброскок, В. Коваль, А. Коломієць, В. Коткова, Н. Маркова, С. Мартиненко, О. Нікулочкіна, О. Овчарук, О. Панфілова,

О. Пометун, О. Савченко, О. Семенов, А. Хуторської та ін. Науковці зазначають, що професійна компетентність майбутнього вчителя – динамічна категорія, що постійно розвивається, щільно пов'язана з такими поняттями як «професіоналізм», «кваліфікація», «професійні здібності», «готовність до діяльності».

Мета статті – розкрити поняття «декоративно-ужиткового мистецтва» як засобу формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва у системі вищої педагогічної освіти та з'ясувати вплив декоративно-ужиткового мистецтва на розвиток творчого потенціалу в процесі розв'язання конкретних професійно-педагогічних ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Важливою умовою професійної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва є сформованість художньої культури, яка включає здатність емоційно сприймати навколишнє середовище, творчо його перетворювати, культуру праці, знання культури народів і націй у різні періоди розвитку суспільства, володіння загальнолюдськими цінностями, зокрема, цінностями творчості, які забезпечують особистості самореалізацію і саморозвиток у декоративно-ужитковому й образотворчому мистецтві.

Специфіка формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва передбачає оволодіння індивідуальною методикою, організацією навчання. В її основі лежить етичне та естетичне формування особистості. Одним з основних методів формування компетентного фахівця є використання специфічних засобів: пленеру (робота на природі); аудиторної практики (робота з композицією, формою, кольором, простором); відвідування культурно-історичних пам'яток. Думки щодо формування професійної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва дуже різні. Це питання дискусійного характеру та має суттєве підґрунтя. Поняття компетентного фахівця – інтегроване за природою, тому що містить низку однорідних чи близьких умінь і знань, що належать до широких сфер діяльності. Формування компетентності дає змогу розвивати емоційно-почуттєву сферу, художні здібності і мислення, здатність до самовираження та спілкування. Зважаючи на це, слід зауважити, що формування професійної компетентності повинно складатися з таких компонентів як узагальнені художньо-педагогічні знання і уміння та навички, що закріплені у пізнавальній діяльності в процесі засвоєння фахових дисциплін. У складі компетентності існує тісний взаємозв'язок між поняттям «компетентний» та «компетенція», що відображається у дослідженнях багатьох науковців.

Поняття «компетентний» (походить від лат. *compete*) – домагаюся, підходжу, і означає знання й досвід у тій або іншій галузі, визначається як знаючий, обізнаний, авторитетний у будь-якій галузі фахівець, що володіє компетентністю, «що має право на основі своїх знань або повноважень робити або вирішувати що-небудь, судити про що-небудь» [Бібік, 2012: с. 49].

Основним змістовим компонентом формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва є декоративно-ужиткове мистецтво, народні художні промисли, культурно-виховна місія яких

полягає, насамперед, у розширенні продуктивного уявлення цінностей людського життя, представлених в образній формі художніх творів, розвитку художньої інтуїції, естетичного смаку, емоційного сприйняття художньої творчості, визначенні мистецтва як специфічної духовної діяльності в розвитку культури конкретної епохи і на цій основі досягнення високого рівня власної художньої майстерності.

Декоративно-ужиткове мистецтво є складовою частиною традиційної народної культури, яка включає крім того музичне, поетичне, театральне, танцювальне, образотворче мистецтво, народне будівництво тощо. Види мистецтва не є ізольованими, вони контактують один з одним, взаємодоповнюють себе, широко й усебічно розкриваючи життя народу, глибини його душі. Кожен вид вносить до скарбниці світової художньої культури щось своє, нове, оригінальне. Багатство, колоритність, високий рівень розвитку української традиційної культури та народного мистецтва є справді вражаючими. Специфікою декоративно-ужиткового мистецтва порівняно з іншими видами є формування матеріального середовища, буття людини. Воно відображає предметно-духовний світ людини та включає в себе численні види художньої практики. Це плетіння, тканиня, розпис, вишивка, різьблення, виточування тощо. До цього часу роботи декоративно-ужиткового мистецтва вважалися роботами нижчого ґатунку, ніж «класичних» видів мистецтва [Орлов, 2003: с. 262].

Різні види народного живопису: настінний розпис, народна картина, живопис на склі – є яскравим прикладом української мистецької спадщини.

Ретельне вивчення майбутніми учителями образотворчого мистецтва технології народного живопису розкриває здібності до виконання творчих робіт у стилі народного мистецтва, знайомить студентів з прийомами роботи з різними матеріалами, формує творчу особистість, яка інтерпретує народні традиції у власних сучасних творах.

Упровадження здобутків національного мистецтва у навчально-виховний процес є одним із пріоритетних напрямків сучасної освіти. Тому вивчення народного живопису в професійній підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва виступає сьогодні актуальною проблемою вищої школи.

Народне малярство, яке ще називають «наївним», «художнім примітивом», «селянським», виступає цікавим багатогранним явищем культурного процесу в Україні [Хама Саїд Кардокхі Дара, 2014: с. 48].

Органічний синтез народної і професійної творчості відображений у роботах майстрів декоративного живопису Київщини, відомих далеко за межами своєї країни. Світової слави удостоєні твори Катерини Білокур, Марії Приймаченко, Ганни Собачко-Шостак, Марії Буряк.

Традиційне в самій своїй основі українське декоративне малярство має глибинні зв'язки з історичним минулим, передається з покоління в покоління і збагачується новими елементами як життєдайне джерело національної культури. Твори народного живопису наділені оригінальністю композиційних вирішень, свіжістю зображувальних мотивів, яскравим колоритом.

Вивчення майбутніми учителями образотворчого мистецтва народного живопису у процесі фахової підготовки набуває винятково важливого значення, адже у народному мистецтві сконцентровані величезні можливості розвитку творчого потенціалу особистості, що має значення для сучасного світосприймання й світогляду майбутнього фахівця образотворчого мистецтва, тому розпочинають вивчати народний живопис з аналізу творів, визнаних народних майстрів [Кириченко, 2006: с. 18].

З технологіями живопису майбутні вчителі образотворчого мистецтва знайомляться з різними творами живопису, виконуючи власні композиції у тій чи іншій техніці.

Для виконання таких завдань варто запропонувати техніку поліхромних асоціативних композицій та абстрактно-філософських картин І. Вірщука. Створюючи геометрично-орнаментальні сюжети в техніці художників О. Андрущенко, І. Остафійчука та М. Ясінського майбутні педагоги образотворчого мистецтва усвідомлюють їх площинне трактування композиції та локальний колорит. Зміст живопису цих художників дозволяє долучитися до витоків живої народної мудрості, природи, християнських обрядів [Ревенко, 2007: с. 139–146].

У процесі виконання власної композиції майбутні вчителі образотворчого мистецтва використовують традиційні та сучасні прийоми живопису, опрацьовують мистецтвознавчу літературу, відвідують виставки та майстерні митців.

Особлива увага приділена видам і жанрам образотворчого мистецтва, дизайну і архітектури, виразальним можливостям матеріалів і художніх технік, вивченню композиції. Студенти опановують лінійний, тональний, кольоровий малюнок, основи зображення окремих предметів і натюрморту, пейзажу, птахів, тварин і людей, отримують базові знання з образотворчого мистецтва. Водночас вивчаються основи стилізації в народному декоративно-ужитковому мистецтві: знайомляться з різновидами орнаментів відповідно до видів художніх ремесел – вишивки, килимарства, кераміки, писанкарства, декоративного малювання, різьби та інкрустації на дереві, вивчають традиції української народної іграшки з дерева, глини, сиру, соломи, тканин, художньо-оздоблювальні роботи, принципи оформлення шкільних приміщень.

Одним із важливих засобів формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва є їх участь у різних виставках, фестивалях образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва, в етнографічно-пошуковій діяльності, спрямованій на вивчення давніх художніх систем виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва, забезпечення взаємозв'язку сучасного з минулим і майбутнім у художній культурі суспільства.

На практичних заняттях майбутні учителі образотворчого мистецтва опановують різні види і техніки декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема: витинанки, писанкарство, декоративні розписи, гобелен, вітраж, соломоплетіння, лозоплетіння, вишивку бісером, вишивку стрічками, ткацтво, холодний та гарячий батіки, килимарство тощо. Працюючи з соломою, як художнім матеріалом, майбутні учителі образотворчого мистецтва

знайомляться з особливостями народного мистецтва плетіння з соломи, вивчають історію його розвитку. У ході виконання практичних завдань у майбутніх учителів образотворчого мистецтва формуються вміння спостерігати за навколишнім середовищем (порівнювати, виявляти подібності і відмінності предметів та явищ, визначати головне і другорядне в творах мистецтва й навколишньому світі), розвивається відчуття залежності елементів зображення, конструкції, пов'язаних між собою логічним зв'язком (узгодженість функції та декору, симетричність, асиметричність, контрастність, ритмічність, відповідність колірному вирішенню) [Орлов, 2003: с. 26].

Формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва національної свідомості засобами художньої обробки соломи здійснюється у ході вивчення курсів «Художня праця» та «Мистецтво регіону», де майбутні фахівці образотворчого мистецтва знайомляться з традиційними засобами виконання та техніками національного народного мистецтва соломоплетіння.

Створення скульптурних та площинних образів із соломи, спрямоване на розвиток у майбутніх учителів образотворчого мистецтва предметно- і понятійно-образного мислення, різних видів пам'яті (зорової, логічно-сислової і ін.), уяви, фантазії; систематичне й цілеспрямоване формування навичок побудови композиції; формування практичних умінь, оволодіння прийомами виконання різних технік плетіння з соломи; формування умінь добирати матеріали та інструменти для виконання творчих завдань. У ході такої творчості стимулюється пізнавальна й творча активність, здійснюється виховання національної культури й естетичного смаку, формується національна самосвідомість.

Компонентами досліджуваного виду професійної компетентності визначено: *художньо-педагогічну спрямованість особистості* (мотиви, ідеали, потреби в галузі образотворчого мистецтва; прагнення до передачі художнього досвід); *інтерес до дитячої творчості*; *професійні знання* (знання з фундаментальних дисциплін, психолого-педагогічних та фахових дисциплін); *професійні навички й уміння* (володіння методами й прийомами художньої діяльності; володіння технологією навчання навичок і прийомів художньої діяльності; здатність до керівництва художньо-творчою діяльністю); *професійно значущі якості* (художньо-творча активність (художньо-образне мислення, уява, здатність до створення художнього образу; професійна мобільність; продуктивність; організаторські здібності; демократичність; продуктивність; комунікабельність; вимогливість; наполегливість; працездатність) [Мищенко, 2002: с. 155].

Процес формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва як освітній феномен, що становить інтегративну багаторівневу особистісну освіту, засновану на позитивних мотивах вибору професії, сукупності системних знань, умінь і навичок, практичного досвіду, що виражаються у теоретичній і практичній готовності й здатності фахівця до ефективного вирішення навчально-виховних завдань [Васянович, 2015: с. 46].

Споглядаючи твори декоративно-ужиткового мистецтва, перебуваючи під їх впливом, практично прилучаючись до їх створення, майбутні вчителі

образотворчого мистецтва вбирають в себе філософський, психологічний, ідейно-моральний і естетичний зміст мистецтва, захоплюючись витонченістю, красою, довершеністю та логічним змістом мистецьких творів, виготовлених майстрами, відтворюють культурно-історичний шлях свого народу, пізнають джерела мудрості й відданості наших предків, у їх серцях зароджується любов до рідної землі й людей, які живуть на ній. При дослідженні та оволодінні техніками декоративно-ужиткового мистецтва в майбутніх учителів образотворчого мистецтва формується прагнення пізнавати й берегти матеріальні й духовні здобутки, результати праці попередніх поколінь, активно долучатися до творення нових художніх цінностей.

Таким чином, декоративно-ужиткове мистецтво, як навчальна дисципліна, є засобом формування таких професійних компетентностей у майбутніх учителів образотворчого мистецтва, як:

- уміння орієнтуватися в безмежному культурологічному та мистецькому просторі і застосовувати необхідний матеріал у своїй творчості;
- уміння сприймати та відображати реальність під відповідним кутом зору, тобто у контексті певної культури, стилістичного спрямування тощо;
- уміння оперувати необхідним інструментарієм – зображально-виражальними засобами декоративного мистецтва, а саме: композиційними закономірностями декоративного мистецтва, фактурно-текстурними особливостями матеріалів, засобами символіко-орнаментальних стилістичних порядків тощо.

Висновки. Вивчення майбутніми вчителями образотворчого мистецтва декоративно-ужиткового мистецтва у процесі фахової підготовки набуває винятково важливого значення, адже у народному мистецтві сконцентровані величезні можливості розвитку творчого потенціалу особистості, що має значення для сучасного світосприймання й світогляду майбутніх педагогів образотворчого мистецтва. Декоративно-ужиткове мистецтво є вищою формою естетичних смаків, художніх оцінок, уявлень, поглядів та ідей, які стихійно склалися в народному середовищі та виступає універсальним засобом формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Перспектива подальших досліджень полягає в обґрунтуванні структури, визначенні критеріїв та показників художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

- Бібік, 2012 – Бібік Н. М. Компетенції і компетентність у результатах початкової освіти / Н. М. Бібік // Педагогічна та психологічна науки в Україні : зб. наук. праць у 5 т. – Т. 3. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 432 с.
- Васянович, 2015 – Васянович Г. П. Вибрані твори : у 7 т. / Г. П. Васянович – Т. 5 : Зб. наук. пр. Львів: Норма, 2015 – 460 с.
- Мищенко, 2002 – Мищенко І. Б. Компетентність як детермінанта професійного становлення особистості викладача / І. Б. Мищенко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2002. – Т. IV, Ч. 6. – С. 153–160.
- Кара-Васильєва, 2005 – Кара-Васильєва Т. В. Декоративне мистецтво України XX століття. У пошуках «великого стилю» / Т. В. Кара-Васильєва, З. Чегусова. – К.: Либідь, 2005. – С. 280.

- Кириченко, 2006 – Кириченко А. М. Український народний декоративний розпис : навч. посіб. [для студ. пед. навч. закладів, учителів обр. мист.-ва] / А. М. Кириченко. – К.: Знання-Прес, 2006. – 228 с.
- Ревенко, 2007 – Ревенко І. В. Художньо-естетична компетентність учителя як показник його професійної культури / І. В. Ревенко // Мистецтво і освіта. 2007. – № 3. – С. 139–146.
- Орлов, 2003 – Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: [монографія / за заг. ред І. А. Зязюна] / В. Ф. Орлов. – К.: Наук. думка, 2003. – 262 с.
- Хама Саїд Кардокхі Дара, 2014 – Хама Саїд Кардокхі Дара. Формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі вивчення фахових дисциплін. – Дисертація канд. пед. наук: 13.00.04. ДЗ «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ, 2014. – 200 с.

REFERENCES

- Bibik, 2012 – Bibik N. M. Kompetentsii i kompetentnist u rezultatakh pochatkovoï osvity / N. M. Bibik // Pedagogichna ta psykholohichna nauky v Ukraini : zb. nauk. prats u 5 t. – T. 3. – K.: Pedagogichna dumka, 2012. – 432 s.
- Vasianovych, 2015 – Vasianovych H. P. Vybrani tvory : u 7 t. / H. P. Vasianovych – T. 5 : Zb. nauk. pr. Lviv: Norma, 2015 – 460 s.
- Mishchenko, 2002 – Mishchenko I. B. Kompetentnist yak determinanta profesiinoho stanovlennia osobystosti vykladacha / I. B. Mishchenko // Problemy zahalnoi ta pedagogichnoi psykholohii : zb. nauk, prats Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy / [za red. S. D. Maksymenka]. – K., 2002. – T. IV, Ch. 6. – S. 153–160.
- Kara-Vasyliieva, 2005 – Kara-Vasyliieva T. V. Dekorativne mystetstvo Ukrainy KhKh stolittia. U poshukakh «velykoho styliu» / T. V. Kara-Vasyliieva, Z. Chehusova. – K.: Lybid, 2005. – S. 280.
- Kyrychenko, 2006 – Kyrychenko A. M. Ukrainskyi narodnyi dekorativnyi rozpys : navch. posib. [dlia stud. ped. navch. zakladiv, uchyteliv obr. myst.-va] / A. M. Kyrychnko. – K.: Znannia-Prs, 2006. – 228 s.
- Revenko, 2007 – Revenko I. V. Khudozhno-estetychna kompetentnist uchytelia yak pokaznyk yoho profesiinoy kultury / I. V. Revenko // Mystetstvo i osvita. 2007. – № 3. – S. 139–146.
- Orlov, 2003 – Orlov V. F. Profesiine stanovlennia maibutnikh uchyteliv mystetskykh dystsyplin: teoriia i tekhnolohiia: [monohrafiia / za zah. red I. A. Ziaziuna] / V. F. Orlov. – K.: Nauk. dumka, 2003. – 262 s.
- Khama Said Kardokkhi Dara, 2014 – Khama Said Kardokkhi Dara. Formuvannia profesiinoy kompetentnosti maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin. – Dysertatsiia kand. ped. nauk : 13.00.04. DZ «Luh. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka». – Luhansk, 2014. – 200 s.